

CU PRIVIRE LA CRONOLOGIA TOPOARELOR DE ARAMĂ CU BRAȚELE „ÎN CRUCE”

Toporul pe care-l publicăm aici a fost găsit cu prilejul săpăturilor arheologice sistematice în așezarea de la Brad (comuna Negri, raionul Bacău, regiunea Bacău)¹ situată într-o poziție dominantă între locurile de vărsare ale Moldovei și Bistriței, pe malul stîng al Siretului.

Piesa are două brațe dispuse „în cruce” reprezentînd un profil longitudinal puțin curbat în jos. Forma este destul de zveltă, iar lungimea brațelor este proporționată de o parte și de alta a găurii de înmănușare. Contururile piesei sînt bine definite și tăișurile ascuțite. În partea de jos a găurii de înmănușare se află un manșon profilat, cu marginile îngroșate. În jurul lui se observă mai multe adîncituri neregulate, provenind de la ciocăniri din timpul procesului de prelucrare. În partea superioară, marginea găurii de înmănușare este înălțată, dar nu îngroșată. Patina piesei este verzuie în cîteva locuri, distingîndu-se urme de patină malignă. Culoarea metalului este pronunțat roșiatică, indicînd, după toate probabilitățile, arama pură. Dimensiunile toporului sînt: lungime totală 0,255 m, din care brațul cu tăișul vertical 0,131 m și cel cu tăișul orizontal 0,125 m; lățimea tăișului orizontal 0,069 m, a celui vertical 0,054 m; diametrul tubului de înmănușare 0,03 m; greutate 1,100 kg (fig. 1).

Piesa a fost găsită în marginea unei locuințe aparținînd culturii Cucuteni, faza AB. Baza locuinței se află la —2,60 m. Toporul se află îngropat în poziție aproape verticală cu tăișul transversal în sus, în timp ce tăișul opus se află înfipt la —2,70 m.

La Brad, locuirea Cucuteni AB a fost observată pe o întindere de circa 1 ha și reprezintă primul strat de locuire, singurul din epoca neolitică atestat aici pînă acum. Materialele cele mai apropiate în timp care se suprapun nivelului Cucuteni AB aparțin mijlocului epocii bronzului (cultura Monteoru, faza IC2—Ia).

¹ Săpături efectuate în 1963 de Al. Vulpe, V. Eftimie și V. Ursache.

În zona descoperirii toporului nu s-a constatat nici o tulburare stratigrafică, așa încît sincronismul acestui obiect cu stratul respectiv este pe deplin asigurat. Materialul din zona în care a fost găsit toporul, era destul de corodat, dar atît prin profiluri cît și prin urmele de pictură păstrate (fig. 2/1—3) este caracteristic fazei Cucuteni AB. Din nefericire starea de conservare a picturii este prea rea pentru a ne permite să precizăm și etapa din această fază la care se referă. Se pare că avem a face cu

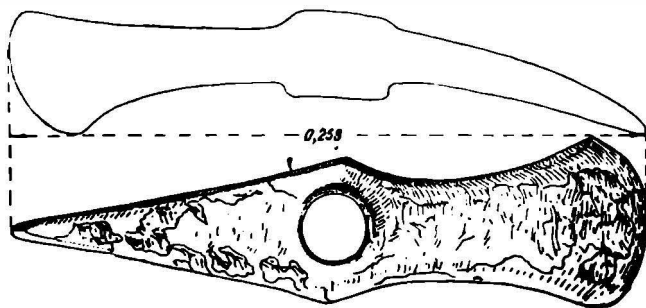

Fig. 1 — Toporul de la Brad.

un aspect tîrziu. În alte zone ale așezării a apărut mult material cu pictura conservată (fig. 2/4,5) atestînd exclusiv faza AB.

Toporul nostru aparține tipului *Jászladány* din familia topoarelor de cupru cu tăișurile în sensuri crucișe (*kreuzschneidige äxte*), care, împreună cu familia înrudită a topoarelor-ciocane (*Hammeräxte*), sînt răspîndite în număr mare în Europa sud-estică, apărînd uneori în condiții stratigrafice care permit a se trage și concluzii cronologice. Noi ne propunem, în cele ce urmează, să examinăm doar acele descoperiri, găsite într-un context cultural precis determinat, care să ne ajute la fixarea în timp a acestor două familii de topoare ².

Dintre *topoarele-ciocane* remarcăm, pentru tipul *Vidra* (fig. 3/1), piesele de la Hotnița ³, Teiu ⁴ (ambele descoperite împreună cu materiale

² Principalele lucrări posteriore primului război mondial, privitoare la această problemă sînt următoarele: V. G. Childe, în *Archeologia*, LXXIV, 1923—1924, p. 169; idem, *Danube in Prehistory*, 1929, p. 204; idem, în *ESA*, IX, 1934, p. 157; Ec. Dunăreanu-Vulpe, în *ED*, IV, 1930, p. 182; M. Roska, în *AE*, XLII, 1928, p. 48; idem, în *Közlemények-Cluj*, II, 1, 1942, p. 15; I. Nestor, în *BerRGK*, 1933, p. 76—79; H. Schmidt, *Cucuteni*, 1932, p. 88; E. Dullo, în *PZ*, XXVII, 1936, p. 141; D. Berciu, în *Apulum*, I, 1939—1942, p. 39; D. Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, București, 1944, p. 25; J. Driehaus, în *Arch. Geogr.* III/1—3, 1952, p. 1 (lista pe tipuri a pieselor publicate pînă în 1950); M. Garașanin, în *BerRGK*, 1951—1953, p. 61; M. Novotna, în *SlovArch*, III, 1955, p. 70; T. Sulimirski, în *MAGW*, XCI, 1961, p. 91; V. Mikov, *Медни брадеи — копачи от България*, în *Изследвания в памет на Карел Шкорпил*, Sofia, 1961, p. 369—385; Mirko Bulat, în *Ocieckii zbornik*, VIII, 1962, p. 5—29; I. Bognár-Kutzián, *The Cooper Age Cemetery of Tiszapolgár-Basatanya*, Budapest, 1963, p. 448 și 489.

³ R. P. Bulgaria. Vezi N. Angelov, *Изследвания в чест на Акад. Д. Дечев*, Sofia, 1958, p. 395, fig. 7; idem, în *Archeologia* I/1—2, 1959, p. 395. D. Berciu, care a vizitat Hotnița în timpul săpăturilor, ne informează de existența unor elemente Gumelnița A₂ de sfîrșit.

⁴ Raionul Costești, reg. Argeș; săpături 1963, S. Morintz—I. Nania (inedit).

Gumelnița B 1), Cucuteni 1962⁵ și Reci⁶ (descoperite în niveluri de cultură Cucuteni A). Pe lângă aceste piese găsite în condiții sigure, amintim și topoarele de la Vidra⁷, Gabarevo⁸, Slivnița⁹ (toate provenind întâmplător din tell-uri Gumelnița B) și toporul de la Veliki Crljeni¹⁰, înrudit ca-

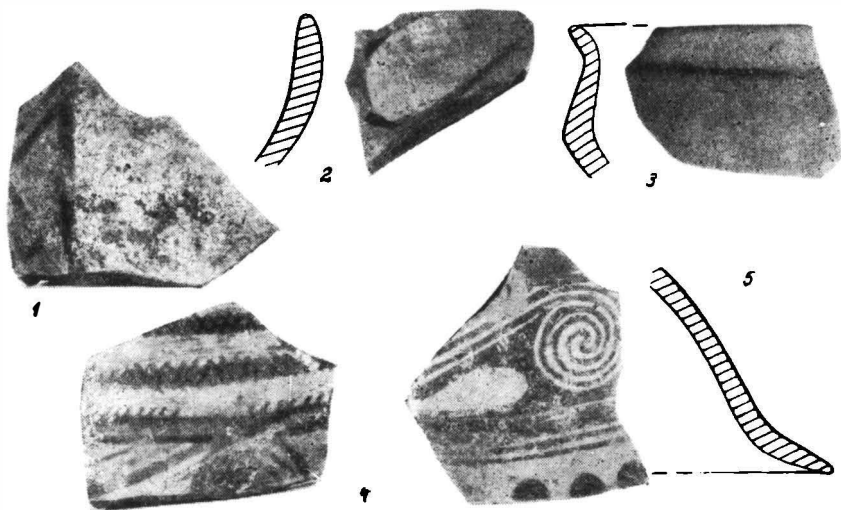

Fig. 2. — Material Cucuteni AB de la Brad. 1—3, fragmente găsite în zona locuinței lângă care s-a descoperit toporul; 4—5, găsite în alte locuințe ale așezării.

tip cu cel de la Vidra, care a fost descoperit fortuit într-o așezare de caracter Vinča-Pločnik.

Tipul Gorica (fig. 3/2), a cărui arie de răspândire nu se suprapune aceleia a tipului Vidra decât în parte, a fost găsit în cimitirele culturii Tiszapolgár de la Tibava¹¹ și Lucky¹² și în așezarea aparținând fazei Vinča-Pločnik de la Pločnik¹³.

⁵ Raionul Tg. Frumos, reg. Iași; informație M. Petrescu-Dimbovița.

⁶ Raionul Sf. Gheorghe, reg. Brașov; Z. Székely, în *Materiale*, VIII, 1963, p. 328, fig. 4/1.

⁷ Raionul Giurgiu, reg. București, D. V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra* (raport preliminar), în *PMMB*, I, 1934, p. 29.

⁸ R. P. Bulgaria. Vezi V. Mikov, în *Годишник на Народный Музей*, V, 1935, Sofia, p. 83, fig. 29; J. H. Gaul, *The Neolithic Period in Bulgaria*, 1948, p. 193, pl. XXXIV/12—13.

⁹ R. P. Bulgaria. Vezi R. Popov, *Материалы за преисторията на България*, Sofia, 1921, p. 21.

¹⁰ R. S. F. Iugoslavia. Vezi M. Garašanin, *op. cit.*, p. 66; în fig. 1/4 este ilustrată o piesă analogă (R. P. Ungară, loc de descoperire necunoscut).

¹¹ R. S. Cehoslovacă. Vezi K. Andel, în *SlovArch*, VI, 1, 1958, p. 39—46, fig. 6. Asupra situației culturale a cimitirului, cf. I. Kutzián, *op. cit.*, p. 498.

¹² R. S. Cehoslovacă. Vezi Fr. V. Pulsky, *Die Kupferzeit in Ungarn*, Budapesta, 1884, p. 37, fig. 28; cf. și I. Kutzián, *op. cit.*, p. 475.

¹³ R. S. F. Iugoslavia, Pločnik, Vezi *Aeneolitische Ansiedlung*, 1928, p. 15, fig. 100. Cf. și M. Garašanin, *op. cit.*, p. 64; la Pločnik s-au mai descoperit, în mod întâmplător, încă două topoare de tip asemănător celui de mai sus (M. Garašanin, *Katalog Metala*, Belgrad, 1954, p. 9 și 47, pl. J).

Topoarele cu ceafa cilindrică de la Kiss-Körös (fig. 3/3)¹⁴ și Tiszadob¹⁵ provin ambele din cimitire de cultură Bodrogkeresztúr.

Dintre *topoarele cu brațele „în cruce”*, cel mai puțin evoluat din punct de vedere tipologic este *tipul Ariușd* (fig. 3/4) care a fost găsit la Florești¹⁶, în mod întâmplător, într-o așezare de unde s-a cules exclusiv material Cucuteni A, și la Ariușd, la limita dintre ultimul nivel cu ceramică pictată (penultimul din așezare, aparținând fazei Cucuteni A) și nivelul fără ceramică pictată (ultimul din așezare, conținând în mod predominant material Schneckenberg B)¹⁷. Credem că putem considera toporul de la Ariușd ca aparținând, probabil, nivelului Cucuteni A sau aceluși orizont, observat mai târziu prin studiul materialului de la Ariușd, corespunzând în timp fazei Cucuteni AB.

Tipul următor, *Jászládány* (fig. 3/6), este asigurat în complexul cu ceramică pictată carpato-niprovian în faza Cucuteni AB (descoperirea de la Brad) și Cucuteni B (prin depozitul descoperit, într-un vas cu decorație specifică la Horodnița)¹⁸. O variantă a acestui tip s-a găsit la Veremje (fig. 3/5), într-o așezare Tripolie B2 (Cucuteni AB)¹⁹. Toporul descoperit în mormântul 18 al necropolei de la Jászládány²⁰, leagă tipul și de cultura Bodrogkeresztúr.

La Decea Mureșului²¹ s-a descoperit, în mod întâmplător un asemenea topor într-un cimitir aparținând unei faze târzii a aspectului culturii

¹⁴ R. P. Ungară. Vezi J. Csalogovits, în *PZ*, XXII, p. 102; cf. și I. Kutzián, *op. cit.*, p. 502

¹⁵ R. P. Ungară. Vezi P. Patay, în *AE*, 1950, p. 110.

¹⁶ Raionul Vaslui, reg. Iași. Vezi A. Florescu, în *SCIV*, V, 3-4, 1954, p. 595.

¹⁷ Raionul Brașov, reg. Brașov. Vezi László Ferencz, în *DolqCluj*, V, 1914, 2, p. 299.

În zona de descoperire a toporului nu s-a găsit nimic caracteristic în afara deosebirii de culoare a pământului. Descoperitorul crede că poate fi atribuit nivelului superior. Referitor la acest nivel de la Ariușd se spune, în altă parte, că este aproape în întregime răscolit de plug și, în timpul premergător săpăturilor, de gropi pentru plantația silvică. Aceste deranjamente, accentuate și de gropile căutătorilor de comori, afectează în mare măsură și nivelul al doilea, care aparține încă culturii Cucuteni, incit „... les objets sortis des couches inférieures se sont mélangés à ceux des couches supérieures” (idem, în *Dacia*, I, 1924, p. 1). Ceramica Schneckenberg B și cele câteva cioburi șnurate (M. Roska, în *DolqCluj*, V, 1914/2, p. 418; I. Nestor, *op. cit.*, p. 70, nota 266; V. G. Childe, *The Dawn of the European Civilisation*, Londra, 1927, p. 128) găsite în nivelul superior distrus reprezintă resturile probabile ale mai multor orizonturi de locuire, de care toporul nostru nu e în mod obligatoriu legat stratigrafic (M. Roska, în *AE*, XLII, 1928, p. 48). Pe de altă parte, la Ariușd s-au găsit și materiale corespunzând fazei Cucuteni AB (VI. Dumitrescu, în *Dacia*, N. S., I, p. 86). Astfel, poziția stratigrafică aparent precisă a toporului în chestiune nu mai poate fi legată cu siguranță de un orizont cultural anume. Dacă ținem însă seama de stadiul tipologic neevoluat, fără manșon la gaura de înmănusare, al tipului Ariușd, atunci situarea stratigrafică a toporului în legătură cu ultimul nivel de ceramică pictată (cel mai devreme Cucuteni A) ar părea justificată de condițiile de găsiră. În orice caz, acest tip de topor nu mai are ce căuta în cultura Schneckenberg B, la începutul epocii bronzului. Este de mirare cum întreaga literatură de specialitate, fără a mai insista asupra condițiilor precare de descoperire, influențată de metoda exactă de săpătură a lui László Ferencz și considerind valabilă afirmația categorică, din 1928, a lui M. Roska, a continuat până în momentul de față să situeze toporul de la Ariușd, mai puțin evoluat decât tipul Jászládány, la începutul epocii bronzului (Schneckenberg B paralel cu Monteoru IC₄; cf. I. Nestor și Eugenia Zaharia, în *SCIV*, VI, 1955, 3-4, p. 503).

¹⁸ R. S. S. Ucraina. Vezi T. Sulimirsky, *op. cit.*, p. 91, pl. I.

¹⁹ R. S. S. Ucraina. Vezi T. Passek, în *MLA*, X, 1949, fig. 100/8.

²⁰ R. P. Ungară. P. Patay, în *AE*, 1944-45, p. 1-10; I. Kutzián, *op. cit.*, p. 491.

²¹ Raionul Aiud, reg. Cluj; M. Roska, în *AE*, 1928, p. 48; Kovács István, în *ATSC*, I, 1928-1932, Cluj, p. 89.

Bodrogkeresztúr (după D. Berciu)²² sau unui grup străin contemporan cu sfârșitul acestei culturi (Kutzián)²³.

Topoare de tip *Tîrgu-Ocna* (fig. 3/7) au fost atestate în context cultural doar în așezarea eponimă, unde s-au găsit materiale din fazele Cucuteni B sau Gorodsk-Usatovo²⁴.

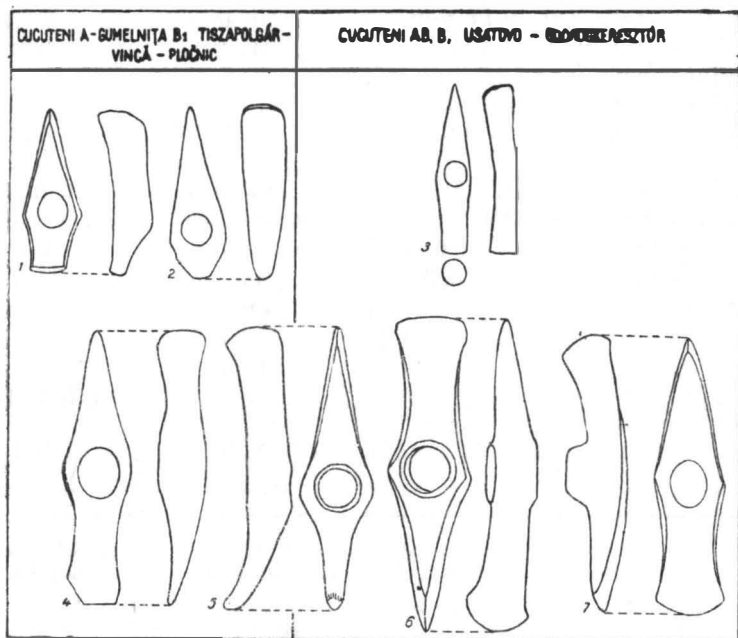

Fig. 3. — Tabelul tipurilor despre care este vorba în lucrare. 1, tip Vidra (Reci); 2, tip Gorica (Probotă); 3, tip Kiss-Körös (Kiss-Körös); 4, tip Ariușd (Florești); 5, 6, tip Jászladány (Veremje, Horodnița); 7, tip Tîrgu-Ocna (Tîrgu-Ocna).

De un tip neprecizabil, însă găsite în contexte stratigrafice sigure, sînt topoarele-miniatură de la Cucuteni²⁵ (Cucuteni A) și Sărata Monteoru (Cucuteni B)²⁶ precum și fragmentul de topor cu brațele „în cruce” găsit într-un bordei aparținînd, eventual, culturii Tisa, la Oradea²⁷.

²² *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București 1961, p. 124.

²³ *Op. cit.*, p. 448.

²⁴ Regiunea Bacău. Vezi M. Roska, în *AE*, XLII, 1928, p. 48. Cu prilejul săpăturilor de control întreprinse în 1956 de A. Florescu și C. Mătasă (C. Mătasă, în *Arheologia Moldovei*, II - III, 1964, p. 11 și urm.) s-a identificat un nivel Cucuteni B și unul Usatovo.

²⁵ Raionul Tg. Frumos, reg. Iași; H. Schmidt, *op. cit.*, p. 71 și pl. 35/25. I. Nestor, *op. cit.*, p. 78, îl consideră drept un topor-ciocan, fapt ce ar deveni plauzibil în urma descoperirii din 1962 (vezi mai sus, nota 5).

²⁶ Raionul Buzău, reg. Ploiești. Vezi I. Nestor și Eugenia Zaharia, în *SCIV*, VI, 1955, 3 - 4, p. 499, fig. 1/1.

²⁷ Raionul Oradea, reg. Crișana. Vezi M. Rusu, V. Spoială și L. Galamb, în *Materiale*, VIII, p. 163. Piesa fiind găsită la doar -1,45 m (față de -2 m fundul bordeiului), se poate presupune că provenea dintr-un orizont mai nou, tot eneolitic.

Din cele expuse pînă aici rezultă următoarele : tipul Vidra se întilnește în repetate rinduri în asociație cu faza Gumelnița B, Cucuteni A, și Vinča-Pločnic. Prin săpăturile de la Brăilița și Gumelnița s-a dovedit paralelismul Cucuteni A = Gumelnița A₂ și B₁²⁸. Faza Vinča-Pločnic este, din considerente generale, sincronă cu orizontul Gumelnița A₂ — B₁, Cucuteni A²⁹, așa încît contemporaneitatea răspindirii tipului Vidra este evidentă. Aspectul mai evoluat al unor piese, cîtși poziția stratigrafică a toporului de la Teiu în faza Gumelnița B₂ presupun că tipul Vidra a avut o viață ceva mai îndelungată.

Topoarele de tip Gorica găsite în mediul Tiszapolgár tîrziu și Vinča-Pločnic par, tot din considerente generale, contemporane cu tipul Vidra³⁰. Deci nu se poate stabili între cele două tipuri o relație evolutivă. De fapt, faza Vinča-Pločnic reprezintă mediul cultural în care se întilnesc tipurile Gorica și Vidra ; or, dificultatea constă tocmai în faptul că această fază are o durată mai lungă decît culturile cu care am paralelizat-o mai sus.

Topoarele de la Kiss-Körös și Tiszadob cu ceafa cilindrică, deci evolute față de tipul Gorica, se situează în cultura Bodrogkeresztúr, deci și cronologic cu o etapă mai recent decît tipul Gorica. Asupra evoluției topoarelor cu ceafa cilindrică am vorbit în altă parte³¹. Ele durează pînă în epoca bronzului, reprezentînd întotdeauna o replică în metal a topoarelor de luptă din piatră.

Toporul cu brațele „în cruce” de tip Ariușd apare cel mai devreme legat de faza Cucuteni A, ceea ce ar fi o confirmare cronologică a stadiului său tipologic mai puțin evoluat.

Tipul Jászladány este atestat în culturile Bodrogkeresztúr, Cucuteni AB și Cucuteni B (poate și orizontul imediat posterior fazei Cucuteni B ; ne referim la Decea Mureșului).

Relația Bodrogkeresztúr — Cucuteni AB a mai fost presupusă³². Cimitirul de la Decea Mureșului, indiferent dacă reprezintă o fază tîrzie a unei variante Bodrogkeresztúr din Transilvania (Berciu) sau elemente străine, de origine estică intruse aici (Kutzián), este legat de sfîrșitul culturii Bodrogkeresztúr. În mediul Cucuteni, obiceiul înmormintărilor cu ocru roșu este imediat posterior fazei Cucuteni B. Exemplarul de la Decea

²⁸ N. Harțuchi, în *Materiale*, V, p. 226 (Brăilița) ; Vl. Dumitrescu ne informează de descoperirea de material Cucuteni A în stratul B de la Gumelnița în timpul săpăturilor din 1963 (articol în *Dacia*, N. S. VIII, — în pregătire).

²⁹ M. Garașanin, în *Univerza v Ljubljani. Arheoloski Seminar*, 1951, p. 181. D. Berciu, *op. cit.*, p. 89, și urm. ; I. Kutzián, *op. cit.*, p. 544 și urm.

³⁰ I. Kutzián, *op. cit.*, p. 550. Autoarea consideră Tiszapolgár = Gumelnița A₂ = parțial Cucuteni A. Aceasta nu implică însă întietatea tipului Gorica, atît deoarece această sincronizare nu poate avea valoarea unei precizii matematice, cît și prin poziția eventual tîrzie, în cultura Tiszapolgár, a pieselor de la Tibava (K. Andel, *op. cit.*, p. 45—46, citînd părerea lui I. Kutzián). Toporul de la Probota (raionul Fălticeni, regiunea Suceava ; V. Ciurea, în *Dacia*, III—IV, 1926—1930, p. 52) nu are nici o legătură cu cultura Petrești (ceramica pictată vest-rominească, cum, datorită unei confuzii, este situat de Driehaus (*op. cit.*, p. 1).

³¹ Al. Vulpe, *Depozitul de la Tufa și topoarele cu ceafa cilindrică*, în *SCIV*, V, 1959, 2, p. 265.

³² H. Dumitrescu, *Connections between the Cucuteni-Tripolje cultural complex and the neighbouring eneolithic cultures*, în *Dacia*, N. S., V, 1961, p. 69 ; D. Berciu, *op. cit.*, p. 121 ; I. Kutzián, *op. cit.*, p. 546.

Mureșului reprezintă un *terminus ad quem* al tipului Jászladány, tip care corespunde întregii evoluții a culturii Bodrogkeresztúr și etapelor, sincrone cu aceasta, din cultura Cucuteni AB și B. Persistența mai îndelungată a acestui tip este confirmată și de faptul că marea majoritate a descoperirilor de topoare cu tășiurile în cruce îi aparțin.

Interesant este că tipul Tirgu-Ocna corespunde etapei Cucuteni B târzie și eventual celei imediat următoare. Este de presupus deci că tipul apare mai târziu decât toporul Jászladány, evoluind paralel cu acesta din urmă și reprezentînd pînă acum tipul cel mai nou al topoarelor-tîrnăcop.

Din această trecere în revistă tipologic-cronologică rezultă că topoarele-ciocane se nasc și evoluează paralel cu acelea cu tășiuri crucișe³³, neputîndu-se stabili, pe considerente stratigrafice, nici o relație evolutivă sigură între cele două serii diferite. Tipul Vidra și Gorica, considerate cele mai vechi, par, în funcție de datele de pînă acum, contemporane cu tipul Ariușd³⁴. Totuși, avînd în vedere că în ultimul timp au apărut topoare de tip Vidra, caracteristice mai ales culturii Gumelnița, și în mediu Cucuteni A, dovedind dezvoltarea, parțial în aceeași zonă, a tipurilor Ariușd și Vidra, ipoteza derivării celui mai simplu tip de topor cu tășiuri în cruce (Ariușd) din toporul-ciocan de tip Vidra capătă greutate.

Putem, astfel, să întrededem, cu mai multă probabilitate geneza topoarelor cu tășiuri crucișe ca avînd loc în România de E și de SE (ariile culturilor Cucuteni și Gumelnița), de unde s-au răspîndit în scurt timp în toată Europa de SE (tipul Jászladány)³⁵. Fără a vrea să discutăm aici originea în sine a acestui tip de armă - semn distinctiv, această ipoteză ne face să ne gîndim și la puternicele influențe sudice, care se fac simțite mai ales o dată cu dezvoltarea culturii Gumelnița și care au avut, desigur, un ecou mult mai larg. Este evident că aceste topoare se nasc într-o vreme corespunzînd cu sfîrșitul Gumelniței A₂ și începutul fazei B, dezvoltarea lor ulterioară nedepășînd mult sfîrșitul culturii Cucuteni și Bodrogkeresztúr.

AL. VULPE

К ВОПРОСУ О ХРОНОЛОГИИ «КРЕСТООБРАЗНЫХ» МЕДНЫХ ТОПОРОВ

РЕЗЮМЕ

Автор описывает топор (рис. 1) типа Ясладани, найденный при археологических раскопках в Браде (обл. Бакэу) на краю жилища, принадлежащего культуре Кукутени АВ (рис. 2), по-видимому к более

³³ Acest paralelism e observat și de M. Garașanin, în 34. *BerRGK*, 1951—1953, p. 73 și urm.; autorul lasă totuși să se înțeleagă că topoarele-ciocan (grupa I) sînt cele mai vechi.

³⁴ Paralelismul Cucuteni A = Gumelnița A₂, B₁ ar putea pleda chiar pentru prioritatea tipului Ariușd față de tipul Vidra, acesta din urmă găsindu-se sigur numai în complexe Gumelnița B. Evident, pentru concluzii, ar fi necesar a se demonstra într-un mod indiscutabil situarea tipului Ariușd în Cucuteni A.

³⁵ Pentru originea transilvăneană a topoarelor-ciocan și tîrnăcop, cf. D. Berciu, în *Apu-lum*, I, p. 66, și M. Roska, în *Közlemények-Cluj*, p. 73.

позднему моменту ее развития. Топор воткнут в землю в вертикальном положении, лезвие его находится на глубине 2,70 м; основание жилища находится на глубине 2,60 м от поверхности земли. В данном участке не наблюдается стратиграфических повреждений. Единственный до сих пор отмеченный в Браде неолитический горизонт относится к фазе Кукутени АВ. Следующая за ней культура восходит к середине бронзового века (Монтеору I С₂—Ia). Таким образом устанавливается стратиграфическая характеристика экземпляра из Брада.

Далее автор рассматривает лишь те экземпляры категории топоров-молотов (*Hammeräxte*) и «крестообразных» топоров (*Kreuzschneidige Äxte*), которые были найдены в точно установленной стратиграфической обстановке и которые вследствие этого можно связать с определенной культурной средой. Отсюда следует, что:

— *Тип Видра* (рис. 3/1) связан с культурой Гумельница В, Кукутени А и Винча-Плочник; все эти культуры частично синхронны.

— *Тип Горика* (рис. 3/2) встречается в культуре Тисса-Полгар и Винча-Плочник. Этот тип, по-видимому, современен типу Видра, однако нельзя с точностью установить критерий последовательности культур. Впрочем, ареалы распространения обоих типов перекрываются лишь частично.

— Более развитый тип с цилиндрическим обухом, связан с культурой Бодрогкерестур (рис. 3/3).

— Из «крестообразных» топоров упомянем тип *Ариушд* (рис. 3/4), случайно обнаруженный на поселении культуры Кукутени А в Флорешти (Молдова). В прим. 17 автор рассматривает стратиграфическое положение и культурную принадлежность экземпляра из Ариушда, излагая соображения, по которым и там этот топор тоже связан с горизонтом Кукутени А. Это более правильное объяснение перазвитой типологической формы типа Ариушд.

— *Тип Ясладани* (рис. 3/6—7) находится в культурах Кукутени АВ и Бодрогкерестур.

— *Тип Тыргу Окна* (рис. 3/8), будучи связан с культурой Кукутени В или, возможно, с непосредственно за ней следующим этапом (Усатово), считается самой поздней формой топоров с крестообразным лезвием, представляя в то же время их *terminus ad quem*.

Поскольку *тип Ариушд* частично находится в той же среде (культуры Кукутени), что и тип Видра (последний преобладает в культуре Гумельница), автор разделяет гипотезу, согласно которой тип Видра лежит в основе развития типа Ариушд. Таким образом, местом происхождения топоров с крестообразным лезвием, по-видимому, является восточная и юго-восточная Румыния в эпоху (Гумельница А₂-В₁ и Кукутени А), когда в соответствующих культурных ареалах проявляется сильное влияние южных культур.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Топор из Брада.

Рис. 2. — Материалы Кукутени АВ из Брада. 1—3, фрагменты, найденные в жилище, около которого обнаружили топор; 4—6, фрагменты, найденные в других жилищах поселения.

Рис. 3. — Таблица типов, упомянутых в работе: 1, тип Видра (Речь); 2, тип Горика (Пробота); 3, тип Кисс-Кереш (Кисс-Кереш); 4, тип Ариушд (Флорешть); 5, 6, тип Ясладани (Веремие, Хородница); 7, тип Тыргу Окна (Тыргу Окна).

SUR LA CHRONOLOGIE DES HACHES DOUBLES EN CUIVRE À TRANCHANTS OPPOSÉS

RÉSUMÉ

L'auteur présente une hache double en cuivre (fig. 1), dont les tranchants sont dirigés en sens opposé (catégorie des *kreuzschneidige Äxte*). L'objet, rappelant particulièrement le type de Jászladány, provient de la station énéolithique et gète de Brad (district de Bacău), sur la rive gauche du Sércth, où il fut découvert, à l'occasion des fouilles archéologiques de 1963, en marge d'une habitation appartenant à la civilisation énéolithique de Cucuteni AB (fig. 2). La couche afférente se rapporte à une étape tardive de cette civilisation. La hache était en position verticale dans la terre, sa partie inférieure se trouvant à une profondeur de 2,70 m sous le niveau actuel du sol, donc à 0,10 m sous le niveau de l'habitation adjacente, dont la base est située à 2,60 m profondeur. À cet endroit la stratigraphie ne présente aucune trace d'un dérangement ultérieur. D'autre part, la seule couche énéolithique de la station relève de la civilisation de Monteoru I C₂-Ia). Aussi la position stratigraphique de la hache de cuivre de Brad, en liaison avec la civilisation de Cucuteni AB, est-elle bien assurée.

Ensuite l'auteur examine les différents types des haches doubles, aussi bien les haches à tranchants opposés (*kreuzschneidige Äxte*) que les haches-marteaux (*Hammeräxte*), en tenant compte seulement des exemplaires dont les conditions stratigraphiques de leur découverte sont tout à fait certaines et nettement reliées à un milieu culturel précis. Pour ce qui est des haches-marteaux, il arrive aux constatations suivantes :

— *Le type de Vidra* (fig. 3/1) se rattache aux civilisations de Gumelnița B, de Cucuteni A et de Vinča-Plččnik, qui sont partiellement contemporaines ;

— *Le type de Gorica* (fig. 3/2) se rencontre dans les civilisations de Tiszapolgár et de Vinča-Plččnik. Aussi est-il contemporain du type de Vidra, sans que l'on puisse préciser — du moins pour le moment — si l'un d'eux fut antérieure à l'autre. Les aires de diffusion des deux types ne se touchent, d'ailleurs, que partiellement.

— Le type plus évolué des haches-marteaux, à tête cylindriques, est lié à la civilisation de Bodrogkeresztúr (fig. 3/3).

Parmi les haches à tranchants opposés, on constate que :

— *Le type d'Ariuşd*, à formes moins développées (fig. 3/4) et donc plus ancien, se rattache à l'époque de Cucuteni A. Cette conclusion s'appuie sur la découverte fortuite d'un exemplaire de ce type à Floreşti (Moldavie), dans une station de la civilisation de Cucuteni A. (voir note 17).

— *Le type de Jászladány* (fig. 3/5,6), auquel appartient l'exemplaire de Brad, se rencontre dans les civilisations de Cucuteni AB et de Bodrogkeresztúr.

— *Le type de Tîrgu-Ocna* (fig. 3/7), le plus récent et représentant, donc, un *terminus ad quem* de la catégorie des haches doubles à tranchants opposés, est relié à la civilisation de Cucuteni B ou, éventuellement, à la période immédiatement suivante, de la civilisation d'Oussatovo (Tripolyé γ /II selon T. Passek).

Puisque *le type d'Ariuşd* et *celui de Vidra* se retrouvent également dans la civilisation de Cucuteni, l'auteur souscrit à l'hypothèse que le type d'Ariuşd dérive du type des haches-marteaux de Vidra. La genèse des haches à tranchants opposés aurait eu lieu, par conséquent, dans les régions de l'est et du sud-est de la Roumanie et notamment dans les contrées orientales de la Transylvanie, à une époque où les civilisations de Gumelniţa (phases A₂—B₁) et de Cucuteni (phase A) subissent de fortes influences des civilisations méridionales.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — La hache à tranchants opposés de Brad.

Fig. 2. — Céramique de Brad appartenant à la civilisation de Cucuteni AB. 1—3, tessons provenant de l'habitation où la hache en cuivre fut trouvée; 4,5, tessons provenant d'autres endroits de la station.

Fig. 3. — Tableau des types des haches-marteaux et des haches à tranchants opposés. 1, type de *Vidra* (exemplaire provenant de Reci); 2, type de *Gorica* (exemplaire de Proboata); 3, type de *Bodrogkeresztúr* (exemplaire de Kiss-Körös); 4, type d'*Ariuşd* (exemplaire de Floreşti); 5—6, type de *Jászladány* (exemplaires de Vérémyé et de Horodniţa); 7, type de *Tîrgu-Ocna* (exemplaire de Tîrgu-Ocna).